

לשוננו לעם

עורך: חיים א' כהן

מתוך

כרך נ, תשנ"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

בין לטוב בין למוטב

במאמרה בשם זה (לשונונו לעם נ [תשנ"ט], א, עמ' 12–16) דנה ברכה דלמצקי-פישלר במטבע לשון זה, שבא להחליף את מטבע הלשון **בין לטוב בין לרע** ודומיו.

כדאי לשים לב בעניין זה למטבע הלשון המקראי: "והעריך הכהן אתה **בין טוב ובין רע**" (ויקרא כז, יב, ועוד שם, פסוק יד). כיוצא בזה מצינו בארמית של הזוהר: "**בין לטב בין לביש** בעובדא תליא מילתא" (פרשת בא, לה ע"ב; ובעברית: בין לטוב בין לרע – במעשה תלוי הדבר); "**בין לטב בין לביש** מבי מלכא אתדן ההוא בר נש" (פרשת פקודי, רנב ע"א; ובעברית: בין לטוב בין לרע – מבית המלך [=בצו בית המלך] נדון אותו אדם).

בהמשך מאמרה (עמ' 14) מזכירה פישלר גם את הפתגם של חז"ל: "הלב יודע אם לעקל או לעקלקלות" ומביאה את פירושו היפה של ליברמן לפתגם זה. נראה לי להזכיר כאן את אשר כתב חיים לשם בספרו "שבת ומועדי ישראל", ב (תל-אביב תשכ"ט, עמ' 572):

מימרה זו [...] מקורה יהיה אולי בשפה הערבית, אשר בה המלה עקל באה בשתי הוראות מנוגדות זו לזו: (א) בינה, שכל, שיפוט נכון המונוע מהרע; (ב) דרך עקלתון, עקמומית, התפתלות הנחל וכו', וגם מי שמכשיל וממעיד את רגלי איש.

ר' יוחנן בן זכאי אמר לפי זה [לבן שיחו, הדוכס הערבי אבגר]: הלב יודע אם לעקל – מניעת רע – ואם לעקלקלות – להכשלה (ושמא "לעקלקלות" הוא הוספה מאוחרת, ולשון המימרה מתחילה היתה אם לעקל, או לעקל). הוא השתמש במתכוין במשחק מלים זה – שמוש הרווח אצל הערבים לשם מליצה, הפתעה, העושה רושם על השומע – כדי לרמוז רמז לערבי שעתידה המלכודת שהוא טומן ליהודים להתגלות.

לאחרונה עסק בפתגם זה (ואף בהקבלה שבינו ובין "אם לטוב ואם לרע") יצחק גוטליב במאמרו "הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות", סידרא ה (תשמ"ט), כג, עמ' 41–45.